

УДК 811.161.2-047.23:376-054.62

З. П. Бакум,
доктор педагогічних наук, професор
(ДВНЗ “Криворізький національний університет”)
С. С. Костюк,
здобувач
(ДВНЗ “Криворізький національний університет”)
skostyukss@gmail.com

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

Анотація

У статті порушено актуальні проблеми формування багатокультурної мовної особистості для рівноправної участі в міжкультурному діалозі. Проаналізовано погляди науковців на досліджувану проблему, виокремлено основні підходи до формування компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців у процесі навчання української мови на основному етапі навчання. Визначено, що навчання української мови студентів-іноземців має бути спрямоване на формування компетентностей міжкультурної комунікації у навчально-професійній, соціально-культурній, суспільно-політичній сферах.

Ключові слова: українська мова як іноземна, студенти-іноземці, підходи в навчанні, компетентності міжкультурної комунікації.

Summary

The article is devoted to the problems of multicultural linguistic personality formation for equal intercultural dialogue participation. The view of scientists at the issue have been analyzed, the main approaches to the formation of intercultural communication competencies of foreign students in the process of Ukrainian language learning at the main stage of education have been identified. It has been determined that Ukrainian language training should be aimed at intercultural communication competencies formation in educational, professional, socio-cultural and socio-political spheres.

Key words: Ukrainian language as foreign, foreign students, educational approaches, intercultural communication competencies.

Постановка проблеми. В Україні як учасниці сучасних глобалізаційних процесів гостро стоїть питання формування нового типу особистості – суб'єкта полікультурного суспільства, здатного інтегруватися у світову культуру. Така позиція вимагає навичок досвіду позитивної міжкультурної взаємодії, толерантного ставлення до представників інших культур, готовності до пошуку культурних цінностей, розуміння і сприйняття культурних відмінностей, оперування набутими знаннями задля установаження повноцінної культурної взаємодії. Означені обставини є актуальними і під час підготовки іноземних громадян у вишах України, оскільки їх навчання не може відбуватися окремо від соціально-культурного середовища країни, де вони мешкають. Створення умов для отримання якісної освіти іноземцями безперечно сприятиме виведенню освітньої галузі України на рівень розвитку розвинених країн та покращенню її іміджу.

Навчання та розвиток студентів-іноземців вимагає пильної уваги до всіх чинників, як психологічних так і педагогічних, задля регуляції та спрямування їхньої активності, поведінки та діяльності. У “Єдиній типовій навчальній

програмі з української мови для студентів-іноземців” наголошено, що мета навчально-виховного процесу – формування у іноземних студентів комплексу вмінь і навичок для навчання та спілкування у суспільно-політичній, соціально-культурній, офіційно-діловій та навчально-професійній сферах. Навчання в суспільно-політичній, офіційно-діловій та навчально-професійній сферах вибудовується відповідно до вимог забезпечення комунікативних потреб студентів у цих сферах, а формування умінь і навичок мовленнєвої діяльності в соціально-культурній сфері має відбуватися на засадах міжкультурної комунікації задля виховання повноправного носія культурної інформації, що демонструє повагу до всіх культур і народів [3, 2-6].

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз значного кола наукових джерел та програмних документів указує на той факт, що у педагогічній науці приділено значну увагу виокремленню підходів, що відповідали б вимогам сучасної освіти. Так колектив авторів Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти виокремлює діяльнісно-зорієнтований підхід як такий, що є найбільш прийнятним для розвитку компетенцій (загальних і комунікативних), використання та вивчення мови [4, 24]. С. Ніколаєва вважає компетентнісний, комунікативно-діяльнісний, культурологічний, рефлексивний, рівневий, студенто-центрований та професійно орієнтований основними до вивчення іноземної мови [7, 56]. У національній доктрині розвитку наголошено на запровадженні компетентнісного підходу до формування конкурентноспоможної, творчої, професійно підготовленої особистості [8, 5]. Розробники державного стандарту базової та повної середньої освіти пропонують особистісно зорієнтований, компетентнісний і діяльнісний підходи, які відображають складники змісту освіти [2,2]. Різниця поглядів доводить, що жоден окремо взятий підхід не забезпечує повноцінне функціонування навчально-виховного процесу та стовідсоткове отримання прогнозованих результатів.

Мета статті. Метою статті є виокремлення підходів, що сприятимуть формуванню компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців на основному етапі навчання української мови.

Виклад основного матеріалу. Для якісного засвоєння української мови як іноземної необхідно визначити правильний підхід – основний стратегічний напрям, що визначає всі компоненти системи навчання: його цілі, завдання і зміст, шляхи та способи їх досягнення, діяльність викладача і студента, технології (прийоми) навчання, критерії ефективності освітнього процесу, систему контролю. Під підходом до навчання розуміють провідну наукову ідею, що лежить в основі організації вишівського освітнього процесу, ідея, яку дослідник розвиває, обґрунтовуючи можливі способи реалізації її на практиці [9,37].

Вибір певного підходу впливає на результативність роботи студента і викладача. На думку Г. Строганової, підходи пов'язані з дотриманням таких вимог: створення мовних засад для засвоєння української мови з урахуванням мовного досвіду та рідної мови слухача; навчання певного варіанта системи мови; можливість реалізації у навчанні всіх функцій мови з метою вільного володіння фаховою мовою [16, 174].

Водночас Л. Бей та О. Тростинська зазначають, що на вибір того чи того підходу впливає спеціалізація, етапи навчання, комунікативні потреби, знання студентів [1, 43].

Українська мова для студентів-іноземців існує у двох площинах: як освітня дисципліна і як мова соціокультурного оточення. Отже, окрім підходів спрямованих на розвиток мовних, мовленнєвих та комунікативних компетентностей (особистісно-зорієнтований, комунікативно-діяльнісний, системний, диференційований), формування особистості готової до діалогу культур вимагає залучення до навчання української мови як іноземної культурологічних підходів (лінгвокраїнознавчого, соціокультурного, міжкультурного).

Проблема вдосконалення системи освіти через упровадження компетентнісного підходу знаходить відображення у працях педагогів (Н. Бібік, Л. Ващенко, В. Введенський, І. Ісаєва, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, Р. Пастушенко, Ю. Татур, О. Савченко, А. Хуторський); лінгводидактів (З. Бакум, О. Горошкіна, В. Дорож, О. Копусь, М. Пентилюк, О. Пометун, С. Раков); психологів (І. Бех, І. Зимня, Н. Кузьміна, А. Маркова); мовознавців (Є. Верещагін, Т. Космеда, В. Манакін, С. Тер-Мінасова).

Розглядаючи шляхи удосконалення освіти, та на підставі аналізу досвіду освітніх систем багатьох країн науковці визначають компетентнісний підхід як такий, що значно поліпшує процес набуття необхідних знань, умінь та навичок, і сприяє розвитку світогляду. Компетентнісний підхід охоплює різноманітні компоненти: естетичні, морально-етичні, мотиваційні, що забезпечує ефективний результат. Більшість дослідників вважає що саме цей підхід найкраще відповідає процесам модернізації освіти, які відбуваються в усіх країнах Європи, зокрема: гарантує високий рівень і результативність підготовки фахівця (Г. Лежина); сприяє оновленню змісту педагогічної освіти (В. Антипова, К. Колесина, Г. Пахомова); забезпечує спроможність особистості відповідати новим запитам ринку праці, мати відповідний потенціал для розв'язання життєвих проблем, створює умови для інноваційних перетворень (В. Байденко, Н. Бібік, О. Субетто); орієнтує на побудову навчального процесу відповідно до очікуваного чи бажаного результату освіти (І. Зимня).

Науковці (В. Болотов, Р. Пастушенко, В. Сєріков, В. Химинець) вважають, що за компетентнісного підходу відбувається перенесення акценту з процесу накопичення знань, умінь і навичок на розвиток здатності студентів практично застосовувати набуті знання в різних ситуаціях. З позиції М. Пентилюк, З. Слєпкань, упровадження компетентнісної парадигми на заняттях з української мови дозволяє формувати мовну, мовленнєву, лінгвокультурознавчу, дослідницьку компетентності, прищеплювати мовний смак, виробляти практичні навички володіння культурою мови. Відповідно, формуються знання про мову як засіб вираження думок, національно-культурний феномен, розширюється філологічний кругозір, покращується мовлення [10; 14].

На думку І. Бім, Д. Грін, У. Літвуда, Ю. Пасова, найбільш дієвим підходом для навчання мови і мовлення є комунікативний, що передбачає створення мовленнєво-комунікативних ситуацій, забезпечення предметності процесу спілкування, діяльнісного характеру мовленнєвого спілкування задля навчання студентів мовленнєвих умінь для практичного застосування. Означений підхід акцентує увагу на розвиткові мовленнєвої діяльності через рольові ігри, побудову діалогів, розв'язання проблемних ситуацій, вільне спілкування. Основне завдання комунікативного підходу – забезпечити не тільки знаннями,

а й уміннями створювати власні висловлювання різних жанрів та стилів мовлення, наблизити процес навчання до реальних умов спілкування, залучити аспекти культури для уникнення труднощів під час спілкування та підвищити інтерес студентів-іноземців до предмета. Упровадження комунікативного підходу дає позитивні результати в процесі розвитку монологічної та діалогічної форм мовлення, сприяє досягненню мети спілкування.

Сучасний стандарт з української мови як іноземної за редакцією С. Ніколаєвої, за провідну мету визначає розвиток здібностей послуговуватися мовою як інструментом у діалозі культур, комунікативний та соціокультурний розвиток особистості, здатної до міжкультурного спілкування в різних сферах діяльності [15, 4].

Культурознавчі підходи до вивчення мови стали підґрунтям для дослідження взаємодії культур, їх взаємовпливу та взаємопроникнення, здатності представників різних культур зрозуміти культурні відмінності та запобігти конфліктам на культурному тлі, а відтак дали поштовх для розвитку лінгвокраїнознавчого, соціокультурного, крос-культурного, міжкультурного та полікультурного підходів.

Є. Верещагін, Ч. Гейтскел, А. Дафф, В. Костомаров, М. Силанович, Г. Томахін наголошували на доцільності поєднання мови та країнознавчих знань у процесі вивчення іноземної мови. Лінгвокраїнознавчий підхід передбачає вивчення слів, що позначають реалії, притаманні певній культурі, а саме: географічні назви, назви національних страв, позначення традицій і соціальних норм, які не мають аналогів в іншій культурі, конотативної та фонової лексики [11, 4].

Серед переваг лінгвокраїнознавчого підходу виокремлюють: підвищення пізнавальної активності, пізнання духовного багатства іншого народу, успішне входження у світову спільноту, формування та гармонійний розвиток особистості, розширення комунікативних можливостей, формування навичок аналітичного осмислення іншої культури у порівнянні з культурою своєї країни.

Урахування соціокультурних цінностей, під час формування мовної особистості знаходить відображення як у працях науковців (І. Бех, М. Вашуленко, В. Кремень, М. Пентилюк, В. Сафонова, Л. Скуратівський), так і у практичному застосуванні. Мова як соціокультурний феномен активізує розвиток соціокультурних та лінгвокультурологічних знань студентів, формування навичок застосовувати набуті знання в життєдіяльності. На думку О. Кучерук, соціокультурний підхід дає змогу розв'язати суперечності між навчанням, спрямованим на здобуття знань, умінь і навичок, і вимогами часу у формуванні особистості, озброєної кількома компетентностями – мовленнєвою, комунікативною, соціокультурною [6, 3].

Розробник підходу В. Сафонова пріоритетним напрямом вважає навчання в контексті діалогу культур, яке передбачає створення умов для порівняння та вивчення іншомовної та рідної культур задля формування умінь міжкультурного спілкування, а саме аналізу культурних та соціальних складників процесу [13, 166].

Зазначені культурологічні підходи послуговували підґрунтям для міжкультурного підходу. В його основу покладено ідею підготовки особистості до ефективного здійснення міжкультурної комунікації та подальший розвиток

здібностей орієнтуватися в іншій культурі. На думку І. Плужник, означений підхід акцентує увагу на міжкультурних відмінностях та спільних рисах культур для вибору стилю, стратегій і тактик комунікації в міжкультурному спілкуванні [12, 96].

Основною відмінністю означеного підходу від інших культурологічних підходів є аналіз та вивчення особливостей поведінки представників різноманітних культур, їх вплив на взаємодію індивідів як носіїв цих культур [5, 210]. Зважаючи на те, що головною метою навчання у ВНЗ є підготовка конкурентноспроможного фахівця, застосування міжкультурного підходу гарантує підготовку майбутніх спеціалістів до ситуацій ділової міжкультурної взаємодії з урахуванням міжкультурних відмінностей, спільних рис культур задля вибору стратегій і тактик комунікацій у міжкультурних ділових стосунках.

Серед аспектів міжкультурного підходу О. Хосаїнова виокремлює: спрямованість на пізнання культурної та мовної картини світу; спрямованість на вивчення помилок міжкультурного спілкування та способів їх усунення; спрямованість на вивчення особливостей мови у контексті культурних особливостей; спрямованість на вивчення вторинної мовної особистості разом з аналізом чинників, які визначають рівень оволодіння мовою [17, 43].

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Метою застосування компетентнісного, комунікативного та міжкультурного підходів є набуття іноземними громадянами мовної, мовленнєвої, комунікативної, міжкультурної та стратегічної компетентностей задля формування особистості здатної до міжкультурного діалогу в особистісній та професійній сферах. Упровадження означених підходів під час навчання української мови *студентів-іноземців* передбачає ефективне створення умов у навчально-виховному процесі, які забезпечують розв'язання професійних завдань на основі отриманих знань, сформованих умінь та навичок; виховання особистості з розвиненим інтелектом, що здатна конструктивно спілкуватися в багатофакторному світі, ефективно обробляти інформацію, продукувати ідеї, долати конкретні життєві та професійні проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєй Л. Б. Проблеми викладання української мови різним категоріям іноземних студентів / Л. Б. Бєй, О. М. Тростинська // Вісник Харківського Національного університету ім. В. Н. Каразіна № 12. – С. 42-49.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standarts/>.
3. Єдина типова навчальна програма з української мови для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III – IV рівнів акредитації / Уклад.: Л. І. Дзюбенко, В. В. Дубічинський, С. А. Чезганов [та ін.] / За ред. О. Н. Тростинської, Н. І. Ушакової. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – Ч.3. – 52с.
4. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам / Г. В. Елизарова. – СПб. : КАРО, 2005. – 352 с.
6. Кучерук О. А. Соціокультурний підхід до формування україномовної особистості учнів основної школи. – Методичний пошук : Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури. – Житомир : Вид-во : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Вип. 12. – Ч. 1. – С. 6–14.
7. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції : Курс

лекцій : / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Є., та ін / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2011. – 344 с.

8. Національна доктрина розвитку освіти : затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 // Освіта України. – 2002. – 23 квітня (№ 33). – С. 3–12.

9. Омельчук С. Дослідницький підхід до навчання мови : лінгводидактичний словник-довідник : навчальний посібник / С. Омельчук. – К. : [б. в.], 2015. – 56 с.

10. Пентиліук М. І. Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки / М. І. Пентиліук // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2014. – Ч. 2. – С. 290-297. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/xnpudpu_2014_2_41/

11. Пілішек С. О. Психосемантичні особливості лінгвокраїнознавства при вивченні іноземної мови у ВНЗ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / С. О. Пілішек. – Хмельницький, 2006. – 26 с.

12. Плужник І. Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов гуманитарного профиля в процессе профессиональной подготовки : дисс. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / И. Л. Плужник. – Тюмень, 2003. – 335 с.

13. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур / В. В. Сафонова. – Воронеж : Стоки, 1996. – 237 с.

14. Слєпкань З. І. Профільне навчання в зарубіжній і українській школі як вид диференційованої підготовки учнів і ключова проблема реформування сучасної системи освіти // Проблеми і дослідження. Міжнарод. збір. наук. праць. – Вип. 25. – Донецьк : Фірма ТЕАН, – 2006. – С. 11-20.

15. Стандарт з української мови як іноземної / Ніколаєва Н. С., Бондарева Н. О., Дем'янюк А. А., Шевченко М. В. Овдію В. В., Якубовські М. Ю. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/activity/education>.

16. Строганова Г. Концептуальні підходи до засвоєння української мови іноземними студентами / Г. Строганова // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Л., 2008. – Вип. 3 – С. 173–179.

17. Хосаїнова О. С. Обучение студентов идиоматике иностранного языка в контексте межкультурного подхода на основе текста для чтения (на материале немецкого языка) : дис. на получение науч. степ. кандидата пед. : спец. 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания (ин. языки)” / О. С. Хосаїнова. – М., 2016. – 245 с.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2017